

KS. STANISŁAW KISIEL

WPLYW REKOLEKCJI NA KSZTAŁCENIE CHARAKTERU U ŻEŃSKIEJ MŁODZIEŻY KATECHIZOWANEJ

W działaniu wychowawczym chodzi nie tyle o osiągnięcie doraźnego skutku w postaci zmiany czyjegoś postępowania aktualnego, ile raczej o wprowadzenie zmian sięgających głębszej warstwy, mianowicie trwałych nastawień.¹ Zmiany te sięgają w dziedzinę charakteru człowieka.

I

Charakter człowieka jest świadomą, czynną postawą życiową, wyrażającą się w sposobie myślenia, w dążeniach i uczuciach, a przede wszystkim w wartościowaniu i postępowaniu.² Od człowieka z charakterem oczekuje się pewnej prawidłowości postępowania zgodnego z jego ideałami, mającego na celu dobro społeczeństwa. Cechami charakteru stają się stałe właściwości takie, jak: wytrwałość, stanowczość, ochotne podejmowanie dużych wysiłków, przyzwyczajenia, nawyki.³

Nauki pedagogiczne wyróżniają w budowie charakteru nie tylko tzw. charakter wrodzony i charakter nabyty, ale także jako część istotną — charakter moralny.⁴ Tak pojęty charakter jest złożoną strukturą rozwojową, która obejmując struktury wcześniejsze biologicznego temperamentu i psychologicznej indywidualności danej jednostki, buduje nad nimi ośrodek dyspozycyjno-kierowniczy charakteru moralnego. Struktura charakteru tworzy się więc — według warstwicowej teorii wychowania⁵ — dopiero w trzeciej warstwie socjologicznej, kiedy wychowanek

¹ S. Baley. *Psychologia wychowawcza w zarysie*. Warszawa 1965 s. 44.

² J. Pastuszka. *Charakter człowieka*. Lublin 1959 s. 193.

³ Baley, jw. s. 188; B. Suchodolski, L. Wołoszynowa. *Psychologiczne i antropologiczne podstawy wychowania*. W: *Zarys pedagogiki*. T. 1. Warszawa 1965 s. 536 n.

⁴ S. Kunowski. *Psychoterapeutyczne znaczenie kształcenia charakteru u młodzieży*. „Roczniki Filozoficzne KUL” T.14:1966 z. 4 s. 39.

⁵ Tenże. *Proces wychowawczy i jego struktury*. Lublin 1946 s. 44 oraz *Psychoterapeutyczne znaczenie* s. 38.

przechodzi proces uspołecznienia i dostosowania się do życia w społeczeństwie, a to na skutek przyjęcia za własne zasad postępowania moralnie obowiązujących we współżyciu społecznym. Za pomocą zaś silnej woli, pracy nad sobą i wykonywania prac różnego rodzaju wychowanek opanowuje w sobie opory wewnętrzne, powściąga swoje popędy i pomimo trudności wprowadza w czyn przyjęte zasady moralne, np. prawdomówności, wstrzemięźliwości — jako kanwę konsekwentnego postępowania.⁶

Kształcenie charakteru⁷ oznacza urabianie lub przyjęcie ideałów i zasad oraz wprowadzanie ich w czyn, który jako pełny akt woli jest sprawdzianem charakteru.⁸ Do kształcenia charakteru konieczne jest samopoznanie, czyli uświadomienie sobie swoich ideałów, upodobań i dążeń, a także braków. Młodzież licealna interesuje się swoim wnętrzem, analizuje je, dlatego jest to bardzo stosowny czas do kształcenia charakteru.⁹ Ale w swoich dążeniach samowychowawczych młodzież potrzebuje pomocy. Pomoc tę okaże między innymi także rekolekcjonista przez swoje nauki¹⁰, rachunki sumienia, przez analizę wnętrza młodego człowieka w konfesjonale i w czasie specjalnej z nim rozmowy.

W czasie rekolekcji młodzież wykrywa swoje upodobania i popędy, które w niej nurtują. Wiedza o Bogu, świecie i człowieku, zrozumienie sensu życia i uświadomienie sobie zadań, jakie człowiek ma w nim wypełnić, stanowią podbudowę noetyczną, konieczną do kształcenia charakteru.¹¹ Niezbędny udział woli w połączeniu z elementami uczuciowymi umożliwia realizację zasad w życiu.

Postawienie przed młodzieżą pozytywnych celów w pracy nad swoim wnętrzem zachęca do zdobywania zalet, czyli dobrych cech charakteru.

⁶ Tenże. *Psychoterapeutyczne znaczenie* s. 39.

⁷ Zob. T. Elzenhaus. *Charakterbildung*. Leipzig 1920; K. J. Bilczewski. *Charakter*. Lwów 1921; J. Ciemniowski. *Poznanie i kształcenie charakteru*. Poznań 1926; O. Weininger. *Płeć i charakter*. Warszawa 1926; F. Baumgarten. *O charakterze i jego kształceniu*. Poznań 1930; F. W. Foerster. *Religia a kształcenie charakteru*. Poznań 1930; W. Piwowarczyk. *Charakter — jego istota*. Kielce 1933; W. Rubczyński. *Problem kształtowania charakteru*. Poznań 1938; M. Pirożyński. *Kształcenie charakteru*. Wrocław 1946; P. Chojnacki. *Światopogląd, charakter i wychowanie*. Warszawa 1949; M. Kreutz. *Kształcenie charakteru*. Warszawa 1949; K. Kornilow. *Kształcenie woli i charakter*. Łódź 1951; A. Burgardsmeier. *Religiöse Erziehung in psychologischer Sicht*. Düsseldorf 1955; J. Pastuszka. *Charakter człowieka*. Lublin 1959.

⁸ Baley, jw. s. 88, 188. Pastuszka, jw. s. 194.

⁹ S. Szuman. *Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży*. Warszawa 1948 s. 65; S. Gerstmann. *Kształtowanie uczuć dzieci i młodzieży*. Warszawa 1959 s. 161-162. Pastuszka, jw. s. 195 n. Kunowski. *Psychoterapeutyczne znaczenie* s. 39

¹⁰ S. Sobalkowski. *Rola wychowawcza ambony w kształceniu charakteru*. „Przegląd Homiletyczny” R.13:1935 nr 2 s. 132-136.

¹¹ Pastuszka, jw. s. 196.

Aby młodzież poszła za tymi zachętami, należy jej wskazać bardzo ważne motywy, które będą również pomocne do tworzenia nawyków.¹² Do wytworzenia w wychowankach sprawności dobrego postępowania konieczne jest więc i przekonywanie, i przyzwyczajanie do postępowania moralnie dobrego w poszczególnych, konkretnych sytuacjach.¹³ Rozpoczęty w czasie rekolekcji proces kształcenia charakteru ma się rozciągać na całe życie człowieka — charakter bowiem nie jest nigdy wykończony.¹⁴ Należy także wspomnieć o korektywnym kształceniu charakteru, gdy zachodzi konieczność wykorzenia złych przyzwyczajzeń i nałogów.¹⁵ Wrogami charakteru są następujące wady: bezmyślność, egoizm, żądza użycia, wygodnictwo.¹⁶ Wychowanie mające na celu urobienie cnót ma wyższość nad walką z wadami charakteru, ponieważ zwalczanie bezmyślności, egoizmu, użycia i wygodnictwa nie uda się bez przeciwstawienia im podstawowych cnót: roztropności, prawości, umiarkowania i męstwa.¹⁷ Stąd konieczne są ćwiczenia praktycznego rozumu, woli, ćwiczenia władzy pożądawczej i popędliwej. Pierwsze ćwiczenia zmierzają do wyrobienia cnoty roztropności. Ćwiczenia woli, która z natury swej idzie za wskazaniami rozumu, polegają na skierowywaniu jej dążeń do prawdziwego dobra, a w razie konfliktu w wyborze — do dobra wyższego. Ćwiczenia władzy pożądawczej zmierzają do znalezienia właściwego środka między niedomiarem i nadmiarem w używaniu rzeczy potrzebnych do życia — kształtują więc cnotę umiarkowania. Czwarty rodzaj ćwiczeń dotyczy popędliwej władzy działania, która ma łamać tak opory wewnętrzne, jak też zewnętrzne przeszkody, by dobry zamiar doprowadzić do skutku. Usprawnienie zdolności dzielnego działania stwarza cnotę męstwa i wytrzymałości.¹⁸

Pomocniczym, bez precedensu, środkiem w kształceniu charakteru jest sakrament pokuty¹⁹ i częsta komunie św., bez pomocy bowiem łaski Bożej człowiek nie może zrobić dużego postępu w pracy wewnętrznej, bo zarodkowe siły charakteru potrzebują pomocy Bożej, podobnie jak

¹² Baley, jw. s. 192; Gerstmann, jw. 162; Pastuszka, jw. s. 215.

¹³ W. Bołdyriew. *Metody wychowania moralnego*. W: *Zagadnienia wychowania moralnego*. Warszawa 1961; J. Charytański. *Wychowanie moralne w katechezie*. „Katecheta” R.5:1961 nr 1 s. 24; J. Woroniecki. *Wychowanie człowieka*. Kraków 1961 s. 34-36; S. Baley, jw. s. 275 n.

¹⁴ Pastuszka, jw. s. 32, 194.

¹⁵ Baley, jw. s. 192.

¹⁶ Kunowski. *Wdrożenie do pracy nad własnym charakterem jako naczelne zadanie wychowania w rodzinie*. „Homo Dei” 1960 nr 4 s. 412 n.

¹⁷ Tamże s. 414.

¹⁸ Tamże s. 415.

¹⁹ Zob. O. Nassalski. *Rola spowiedzi i spowiednika*. W: *Rozważania duszpastersko-katechetyczne*. Lublin 1967 s. 247-396.

roślina do rozwoju potrzebuje słońca.²⁰ Człowiek obciążony spuścizną grzechu pierwotnego potrzebuje pomocy łaski do uleczenia ran i podźwignięcia natury ludzkiej na wyższy stopień życia. Dary Ducha Świętego oraz cnoty wlane przez Boga i nabyte przez konstruktywny wysiłek człowieka czynią zeń dopiero prawdziwie człowieka z charakterem, „który myśli, sądzi i działa stale i konsekwentnie według zasad zdrowego rozumu oświeconego nadprzyrodzonym światłem przykładów i nauki Jezusa Chrystusa”.²¹ Trud rekolekcjonisty zmierza do ukształtowania takiego właśnie człowieka. W części ankietowej niniejszego artykułu zobaczymy, w jakim stopniu trud ten przynosi pożądane owoce.

II

Celem przykładowego zorientowania się, czy rekolekcje wywierają głębszy wpływ na młodzież sięgając w dziedzinę jej charakteru, autor przeprowadził badania ankietowe katechizowanej młodzieży licealnej w Białej Podlaskiej w trzy tygodnie po odprawieniu przez nią rekolekcji wielkopostnych (koniec kwietnia 1966 r.). Badania te miały na celu ukazać rolę rekolekcji w zabiegach wychowawczych o rozwój charakteru moralnego u młodzieży szkolnej, dlatego należy je zaliczyć do rzędu badań pedagogicznych. Wyniki tych badań mają wartość orientacyjną dla duszpasterstwa młodzieżowego i nie należy ich uogólniać, są bowiem reprezentatywne tylko dla danego środowiska żeńskiej młodzieży katechizowanej, i to w określonym czasie.

Wyboru miasta dokonano celowo, dobór zaś młodzieży był dokonany na zasadach losowego doboru grupowego. Przy wyborze miasta powiatowego Biała Podlaska, liczącego ponad trzydzieści tysięcy mieszkańców, kierowano się następującymi motywami:

- a) jest to niemal centrum Podlasia, którego wierni odznaczają się głęboką religijnością i katolickim duchem;
- b) praca duszpasterska nad młodzieżą według opinii księży jest w tym mieście intensywna i wysoko postawiona;
- c) charakter przemysłowo-handlowo-rolniczy tego miasta i okolic pozwala wnioskować o różnicowaniu jego ludności.

Powyższe założenia były słuszne. Po przeprowadzeniu badań okazało się, że:

ad a) Chociaż zbadanie poziomu religijności środowiska nie należało do zadań pracy autora, niemniej jednak uzyskano przynajmniej frag-

²⁰ Foerster, jw. s. 188.

²¹ Pius XI. *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży (Divini illius Magistri)*. Kielce 1947 s. 97.

mentaryczne wyniki potwierdzające założenia. Okazało się, że na mszę św. niedzielą uczęszcza 81,2% ojców i 96,4% matek badanej młodzieży, do sakramentów św. zaś przystępuje w ciągu roku 78,4% ojców i 95,6% matek.

ad b) Na terenie tego miasta znajdują się 4 kościoły katolickie, a w duszpasterstwie pracuje czynnie 11 księży, w tym 3 zajmuje się wyłącznie duszpasterstwem młodzieży szkół typu licealnego i zawodowego. Młodzież z całego miasta uczęszcza na katechizację do kościoła pod wezw. św. Antoniego, gdzie też w zasadzie uczestniczy w niedzielnej mszy św. z homilią i gdzie dwa razy do roku odprawia rekolekcje otwarte.

ad c) Okazało się także, że część rodziców badanej młodzieży pracuje na terenie miasta w którymś z zakładów przemysłowych (26,0% ojców młodzieży jest robotnikami), część w instytucjach handlowych (8,4% ojców jest pracownikami umysłowymi) lub też zajmuje się rolnictwem (55,2% ojców).

Badania ankietowe młodzieży trwały przez trzy kolejne dni tygodnia. Ograniczono się do badań młodzieży żeńskiej ze względu na jej liczebną przewagę nad młodzieżą męską. W łącznej sumie uzyskano 259 kompletów odpowiedzi od dziewcząt, z czego 9 odrzucono jako niekompletne.

Badana młodzież była w wieku od lat 14—20, przy czym 2 skrajne roczniki były najmniej liczebne: 7 (2,8%) i 5 osób (2,0%). Inne miały większą liczebność: dziewcząt 15-letnich było 21 (8,4%), 16-letnich 54 (21,6%), 17-letnich 77 (30,8%), 18-letnich 68 (27,2%) i 19-letnich 18 (7,2%).

Większość dziewcząt — 216 osób (86,4%) — w czasie pobierania nauki szkolnej mieszkała w Białej Podlaskiej. Z tej liczby 80 respondentek (32,0%) pochodziło z miasta i mieszkało u rodziców, 41 (16,4%) mieszkało w internacie i 95 osób (38,0%) na stacji. Inne — 34 osoby (13,6%) — dojeżdżały do szkoły ze wsi różnymi środkami lokomocji.

Badana młodzież uczęszcza w stu procentach na niedzielą mszę św. (w tym regularnie 89,2% młodzieży i nieregularnie 10,8%) i przystępuje do sakramentów św. (co miesiąc 39,6% respondentek, kilka razy w roku 55,6%, raz w roku 4,4% i raz na kilka lat 0,4%). Na lekcje religii uczęszcza regularnie 82,4% dziewcząt i nieregularnie 16,8%, sporadycznie obecnych było i nie uczęszcza — 0,8%), rekolekcje odprawia zaś co roku 92,0% badanych dziewcząt.

W czasie odprawiania rekolekcji młodzież robi postanowienia walki z wadami, odmiany życia — dała temu wyraz w odpowiedziach na pytania: „Czy spełniłaś już jakieś konkretne postanowienie rekolekcyjne? Jeśli tak, jakie?” 110 dziewcząt spośród 250 ankietowanych dało odpowiedź pozytywną (44,0%), z czego 80 osób (32,0%) podało konkretne przykłady. W 115 ankietach (46,0%) jest odpowiedź negatywna najczęściej

bez motywacji. Tylko w kilku wypadkach podany jest powód negatywnej odpowiedzi. Reprezentatywną jest odpowiedź 16-letniej uczennicy: „Jeszcze był na to za krótki czas”. W 25 wypadkach (10,0%) brak jest odpowiedzi. Przedstawia to załączona tabela:

Tab. 1. Postanowienia rekolekcyjne młodzieży

Odpowiedzi		Liczba osób	%
Pozytywne (spełniłam)	podane konkretnie	80	32,0
	nie podane	30	12,0
	R a z e m	110	44,0
Negatywne (nie spełniłam)		115	46,0
Brak odpowiedzi		25	10,0
R a z e m		250	100,0

Bezpośredni wpływ rekolekcji na postępowanie młodzieży uwidocznił się „hinc et nunc” w zdecydowanym odcięciu się od czynów złych lub w natychmiastowym spełnianiu czynów dobrych. Postanowienia zaś młodzieży dotyczą przyszłości i należą do pracy wewnętrznej długoterminowej.

Poniżej przytaczam niektóre, podane przez dziewczęta, spełnione już postanowienia, ujęte w pewne grupy.

a) *Utrzymanie stanu łaski*

„Razem z kolegą przystępowałam do komunii św. Namówiłam kolegę do spowiedzi” (l. 18).

„Częściej chodzę do Kościoła (l. 16).

„Odmawiam różaniec do Matki Boskiej” (l. 17).

„Codziennie odmawiam pacierz” (l. 18).

„Nie opuszczam mszy św.” (l. 18).

„Zaczęłam obchodzić pierwsze piątki” (l. 17).

b) *Poprawa postępowania*

„Poprawiam się w zachowaniu” (l. 17).

„Zmieniłam system życia” (l. 16).

„Zmiana życia” (l. 18).

c) *Zmiana stosunków z innymi*

„Mój stosunek do rodziców jest inny” (l. 18).

„Staram się pomagać rodzicom w pracy i dobrze się do nich odnosić” (l. 16).

„Zmieniłam stosunek do otoczenia” (l. 16).

„Zmieniłam swój stosunek do spraw religijnych, do rodziców i bliskich” (l. 19).

„Zmieniłam swój stosunek do ojca i namawiam go, aby przyjął sakramenty św. i uczęszczał na mszę św.” (l. 17).

d) *Cwiczenia w dobrej sprawności*

„Wzięłam się porządnie do nauki” (l. 17).

„Mówię zawsze prawdę, nie przezywam nikogo, słucham rodziców” (l. 17).

„Nie jestem arogancka” (l. 18).

„Praca nad własnym charakterem” (l. 16).

„Odmawiam codziennie rano i wieczorem pacierz. Unikam kontaktów ze złymi chłopcami, pijanymi” (l. 17).

e) *Walka z wadami moralnymi*

„Unikam towarzystwa nieodpowiednich osób” (l. 16).

„Nie oszukuję rodziców, a przedtem robiłam to często. Nie wyrażam się” (l. 17).

„Nie zawieram bliższych stosunków z chłopcami i mężczyznami” (l. 17).

f) *Odzwyczajanie się od złego*

„Nie palę papierosów” (l. 16).

„Nie wyrażam się brzydko” (l. 18).

„W złości nie przeklinam” (l. 17).

g) *Zwalczanie nałogów*

„Przestałam palić papierosy” (l. 17).

„Nie piję alkoholu i nie spotykam się z tymi chłopcami, którzy chcieliby mnie mieć na jeden wieczór” (l. 17).

Obok konkretnych postanowień co do spełniania dobrych lub unikania złych czynów dziewczęta szkolne podjęły po rekolekcjach długoterminową pracę nad swoją wolą. Wynika ona z ogólnego wpływu rekolekcji i dotyczy pozbywania się wad i wyrabiania pożądanych cnót. Spośród 250 dziewcząt tylko 16 (6,4%) oświadczyło, że nie podjęły pracy wewnętrznej nad sobą. Inne wskazywały wady, których chciałyby się pozbyć i zalety, które chciałyby nabyć. 197 dziewcząt (78,8%) pracuje nad wykorzenieniem wad u siebie — 112 wymienia te wady (44,8%). 103 dziewczęta (41,2%) wskazują także na zalety, które zaczęły w sobie wypracowywać po rekolekcjach, w 15 zaś wypadkach odpowiedź jest ogólna, bez podania pozytywnego przedmiotu swojej pracy wewnętrznej. 118 osób pracuje więc równocześnie nad pozbyciem się wad i wyrobieniem zalet. Cyfry te wskazują, że rekolekcje zmobilizowały dziewczęta do pracy wewnętrznej nad swoim charakterem. Zilustruje to nam tabela 2.

Długą listę wad, które wymieniają dziewczęta licealne jako przedmiot swojej pracy wewnętrznej, przedstawia tabela 3. Wady młodzieży wymienione są w tej formie, w jakiej podaje je sama młodzież. Cyfry w kolumnach wieku młodzieży oznaczają liczbę osób z poszczególnego rocznika.

Z powyższego zestawienia okazuje się, że najpopularniejszą wadą dziewcząt, przewijającą się przez wszystkie roczniki, jest kłamstwo, na drugim miejscu klątwa i wyrażanie się. Należałoby się spodziewać, że wadom tym ulegają przeważnie chłopcy, okazuje się jednak, że i dziewczęta przyznają się do nich. Lenistwo i pycha stoją na trzecim miejscu. Chodzi tu o lenistwo w wypełnianiu obowiązków szkolnych i domowych. Pycha i zarozumiałość przejawiają się u dziewcząt szczególnie w uporze przy swoim zdaniu, w wyniosłości z powodu zdolności lub stroju i walorów zewnętrznych.

Tab. 2. Praca wewnętrzna młodzieży po rekolekcjach

Odpowiedzi			Liczba osób	%
Pozytywne (podjęłam pracę)	nad usunięciem wady	podano konkretnie	112	44,8
		nie podano	85	34,0
		R a z e m	197	78,8
	nad wyrobieniem zalety	podano konkretnie	103	41,2
		nie podano	15	6,0
		R a z e m	118	47,2
Negatywne (nie podjęłam)			16	6,4
Brak odpowiedzi			37	14,8

Dorastające dziewczęta przejawiają również kłótniwość zarówno w stosunku do równych sobie, jak i do starszych. Wadą ich jest także opryskliwość, ordynarność, ale chcą je u siebie wykorzenić. Przedmiotem ich pracy wewnętrznej są także nieczyste myśli i nieczystość. Pracują one również nad wyzbyciem się przyzwyczajenia palenia papierosów, nad słabą wolą, wyzbyciem się zazdrości, egoizmu, nieposłuszeństwa, złego zachowania się w towarzystwie, picia alkoholu. Chodzi tu o okazyjne używanie alkoholu w niewielkich ilościach na święta, imieniny itp. uroczystości.

Na ostatnim miejscu pod względem liczebności osób znalazły się następujące wady: bezmyślność, bicie się, bluźnierstwo, gwałtowność, niecierpliwość, zdenerwowanie, złość, złe odnoszenie się, wzywianie imion św. bez uszanowania, przysięganie się, obmowa, nieuctwo i kradzież. Pracę nad nimi podjęło łącznie 14 osób (5,6%). Rzeczą charakterystyczną jest, że bezmyślność i roztrzepanie wyrzucają sobie tylko dwie osoby.

Najmniej osób opowiedziało się za pracą wewnętrzną z roczników skrajnych: 14 i 20, dlatego że reprezentują one małą liczbę respondentek (7 i 5 osób). Opis tej tabeli uważam za rzecz zbyteczną, wystarczy uważnie ją przestudiować. Wymienione wady charakteru tworzą, z punktu widzenia moralnego, trzy grupy: wady główne, moralno-powszechne i indywidualne.²²

I. W a d y g ł ó w n e (habitus) wiążą się z postawą wynikającą z natury człowieka i zakresu jego popędów i instynktów. Z punktu widzenia

²² Intuicja podziału pochodzi z teologii moralnej, która w ten sposób dzieli grzechy. Z punktu widzenia pedagogiki pastoralnej trudno tu mówić o grzechu (byłoby to stwierdzenie świadomego i dobrowolnego przekroczenia przykazań), dlatego też mówimy o wadach, które są często niezawinione.

Tab. 3. Korektywny przedmiot pracy wewnętrznej młodzieży po rekolekcjach

Miejsce według liczebności	Lp.	Nazwa wady	Wiek młodzieży							Liczba osób	%	
			14	15	16	17	18	19	20			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
I	1	kłamstwo	1	6	2	12	6	2	1	30	12,0	
II	2	kłątwa			2	3	3		1	9	3,6	
	3	wyrażanie się		1	2	2	3	1		9	3,6	
III	4	lenistwo			1	3	1	1		6	2,4	
	5	pycha i zarozumialstwo		1	2	1	2			6	2,4	
IV	6	kłótność				4				4	1,6	
	7	nieczyste myśli		1		2	1			4	1,6	
	8	nieczystość			1	2	1			4	1,6	
	9	opryskliwość		1	2		1			4	1,6	
	10	ordynarność			2		2			4	1,6	
V	11	palenie papierosów				2	2			4	1,6	
	12	wola słaba				1	2			3	1,2	
	13	zazdrość				1	2			3	1,2	
VI	14	egoizm			1	1				2	0,8	
	15	nieposłuszeństwo		1		1				2	0,8	
	16	picie alkoholu					2			2	0,8	
	17	zachowanie się złe w towarzystwie		1			1			2	0,8	
VII	18	bezmyślność				1				1	0,4	
	19	bicie się			1					1	0,4	
	20	błuznierstwo				1				1	0,4	
	21	gwałtowność				1				1	0,4	
	22	kradzież						1		1	0,4	
	23	niecierpliwość					1			1	0,4	
	24	nieuctwo				1				1	0,4	
	25	odmowa			1					1	0,4	
	26	przysięganie się					1			1	0,4	
	27	roztrzepanie				1				1	0,4	
	28	wzywianie imion św.										
		29	bez uszanowania zdenerwowanie					1			1	0,4
		30	złość			1					1	0,4
		31	złe odnoszenie się				1				1	0,4
Razem		Liczba osób	1	12	18	42	32	5	2	112	—	
		%	0,4	4,8	7,2	16,8	12,8	2,0	0,8	—	44,8	

moralnego winny one być opanowywane. Następująca tabela przedstawi zarejestrowane w badaniach wady główne dziewcząt jako przedmiot ich pracy wewnętrznej:

Tab. 4. Wady główne badanej młodzieży

Lp.	Nazwa wady	Numer kolejny wady z tab. 3	Liczba osób	%
1	pycha	5, 14	8	3,2
2	nieczystość	7, 8	8	3,2
3	zazdrość	13	3	1,2
4	nieumiarkowanie	11, 16	6	2,4
5	gniew	3, 6, 9, 10, 19, 21, 23, 29, 30, 31	27	10,8
6	lenistwo	4, 24	7	2,8
R a z e m:			59	23,6

Jak z powyższej tabeli wynika, najwięcej osób — 27 dziewcząt (10,8%) — pracuje po rekolekcjach nad wyzbyciem się wady głównej gniewu. Na drugim miejscu pod względem liczebności osób stoi pycha i nieczystość. Są one przedmiotem korektywnej pracy po rekolekcjach 16 osób łącznie (po 8 osób na każdą wadę — 3,2% respondentek). Nad wyzbyciem się lenistwa pracuje 7 osób (2,8%), nieumiarkowania — 6 dziewcząt (2,4%) i zazdrości — 3 osoby (1,2%). U badanej młodzieży nie stwierdzono wady chciwości jako przedmiotu jej pracy po rekolekcjach.

II. W a d y p o w s z e c h n e są związane z nakazami i zakazami Dekalogu i są wadami w stosunku do Boga i bliźnich, a więc mają charakter moralny i społeczny. Przedstawi je nam załączona tabela:

Tab. 5. Wady moralno-powszechne badanej młodzieży

Lp.	Nazwa wady	Numer kolejny wady z tab. 3.	Liczba osób	%
1	niereligijność	2, 20, 26, 28	12	4,8
2	nieposłuszeństwo	15, 17	4	1,6
3	kradzież	22	1	0,4
4	kłamstwo	1, 25	31	12,4
R a z e m:			48	19,2

Z powyższego zestawienia wynika, że największa liczba uczennic po rekolekcjach pracuje nad wyzbyciem się wady kłamstwa — 31 osób (12,4% ogółu badanych). Niereligijność jest przedmiotem pracy 12 osób (4,8%).

Nad wyzbyciem się nieposłuszeństwa pracują 4 osoby (1,6%) i kradzieży jedna osoba (0,4%). Należy zauważyć, że badana młodzież żeńska nie stwierdza u siebie wad przeciwnych pierwszemu i piątemu przykazaniu. Wada przeciwna szóstemu przykazaniu została umieszczona w grupie wad głównych.

III. Wady indywidualne są wadami o charakterze psychicznym i mogą prowadzić do wad moralnych. Oto krótki ich zestaw:

Tab. 6. Wady indywidualne badanych dziewcząt

Lp.	Nazwa wady	Numer kolejny wady z tab. 3.	Liczba osób	%
1	słaba wola	12	3	1,2
2	bezmyślność	18	1	0,4
3	roztrzepanie	27	1	0,4
Razem:			5	2,0

Tak więc 5 osób zadeklarowało pracę w kierunku usunięcia wad indywidualnych: 3 osoby pracują nad słabą wolą, jedna nad bezmyślnością i jedna nad roztrzepaniem.

Z powyższych zestawień trzech głównych grup wad wynika, że rekolekcje wywarły wpływ przede wszystkim na stałe i systematyczne pozbywanie się wad głównych młodzieży. W tym kierunku pracuje 59 osób (23,6% respondentek). Wady moralno-powszechne są przedmiotem korektywnej pracy po rekolekcjach 48 uczennic szkół licealnych (19,2%) i stoją na drugim miejscu co do liczebności osób. Najmniejszy wpływ rekolekcji uwidocznił się w pracy młodzieży nad wyzbyciem się wad indywidualnych, tylko bowiem pięć osób (2%) zadeklarowało pracę w tej dziedzinie. Liczba 112 osób (44,8%), które po rekolekcjach podjęły pracę nad usunięciem wyżej wymienionych wad, nie wyczerpuje listy młodzieży prowadzącej korektywne kształcenie charakteru. Z tabeli nr 2 pamiętamy, że oprócz tego korektywnym kształceniem charakteru zajęło się 85 osób, czyli łącznie pracuje w tej dziedzinie 78,8% badanej młodzieży żeńskiej.

Obok walki z wadami żeńska młodzież licealna podjęła po rekolekcjach pracę nad wyrabianiem zalet. Tabela 7 przedstawia długą listę cnót, nad wyrobieniem których pracują dziewczęta.

Najwięcej dziewcząt szkolnych — 13 osób (5,2%) za przedmiot swej pracy wzięło wyrobienie dobroci. Chodzi tu przeważnie o pozytywny stosunek do otoczenia. Cnota czystości stanowi przedmiot pracy 12 osób (4,8%). Chodzi tu o utrwalenie dobrych przyzwyczajzeń i nawyków w sferze czynów. Na trzecim miejscu pod względem liczebności osób uplasowała się cnota miłości bliźniego, nad wyrobieniem której pracuje 9 osób (3,6%).

Tab. 7. Pozytywny przedmiot pracy wewnętrznej młodzieży po rekolekcjach

Lp.	Nazwa zalety, cnoty	Miejsce według liczebności osób	Wiek młodzieży							Liczba osób	%
			14	15	16	17	18	19	20		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	dobroć	I		1	5	5	1	1		13	5,2
2	czystość	II		1	1	6	3	1		12	4,8
3	miłość bliźniego	III		1		4	3	1		9	3,6
4	wola silna	IV		1		3	4			8	3,2
5	opanowanie	V		1	1	2	2			6	2,4
6	prawdomówność	VI			1	3	1			5	2,0
7	miłe i umiejętne obchodzenie się z rodzicami	VII			1	2	1			4	1,6
8	odmawianie codziennie pacierza			1	1		2			4	1,6
9	miłość do rodziców	VIII		1		1	1			3	1,2
10	szczerłość				1	1	1			3	1,2
11	uprzejmość					1	2			3	1,2
12	wyrozumiałość				1	2				3	1,2
13	pilność	IX				2				2	0,8
14	posłuszeństwo				1	1				2	0,8
15	skromność					2				2	0,8
16	uczęszczanie na mszę św. niedzielną				1	1				2	0,8
17	wiara w Boga						2			2	0,8
18	cierpliwość	X				1				1	0,4
19	dokładność w sprawach				1					1	0,4
20	cierpliwość					1				1	0,4

ciąg dalszy tab. 7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
21	łagodność	X			1					1	0,4
22	odmawianie po- bożne pacierza				1					1	0,4
23	pokora					1				1	0,4
24	pomoc bliźnim					1				1	0,4
25	pomoc starszym			1						1	0,4
26	przystępowanie częste do komunii św.					1				1	0,4
27	roztropność						1			1	0,4
28	równowaga w postępowaniu						1			1	0,4
29	stałość					1				1	0,4
30	stanowczość						1			1	0,4
31	umiejętność						1			1	0,4
32	umiejętność modlitwy						1			1	0,4
33	współżycie z innymi			1						1	0,4
34	wytrwałość w dobrym zachowaniu							1		1	0,4
35	dobrze			1						1	0,4
36	zbliżenie się do Boga					1				1	0,4
37	życzliwość						1			1	0,4
Razem:		Liczba osób	0	10	17	43	29	4	0	103	—
		%	0	4,0	6,8	17,2	11,6	1,6	0	—	41,2

Silną wolę chce wyrobić w sobie 8 osób (3,2%), sześć zaś osób pracuje po rekolekcjach nad wyrobieniem opanowania. W prawdomówności zaprawia się pięć dziewcząt (2,0%), cztery zaś uczennice chcą za wszelką cenę zapobiec konfliktom w domu rodzinnym i z tej racji za przedmiot swojej pracy wzięły miłe i umiejętne obchodzenie się z rodzicami. Przedmiot tej pracy zostaje raz jeszcze wyrażony jako miłość do rodziców, którą to zaletę uważają za bardzo potrzebną trzy osoby ankietowane (1,2%). Cztery osoby (1,6%) chcą się przyzwyczaić do codziennego odmawiania pacierza. W szczerości i uprzejmości względem innych ćwiczy się po rekolekcjach po trzy osoby (po 1,2%). Tyleż samo osób chce okazywać wyrozumiałość na błędy innych. Przy posłuszeństwie jeszcze raz powraca sprawa

stosunku do rodziców i przełożonych. Zaletę tę chcą utrwalić u siebie 2 osoby (0,8%). Pilność w spełnianiu obowiązków szkolnych i domowych pragną wyrobić u siebie 2 respondentki (0,8%). Tyleż samo osób pracuje nad wyrobieniem u siebie skromności i nad przyzwyczajeniem się do uczęszczania co niedzielę na mszę św.

Po jednej osobie zgłosiło pracę nad wyrobieniem następujących cnót: cierpliwości, dokładności w sprawach, grzeczności, łagodności, pobożnego odmawiania paciery, pokory, pomocy bliźnim i starszym, roztropności, stałości, stanowczości, umiejętności szczególnie we współżyciu z innymi, dobrego zachowania, życzliwości, wytrwałości w dobrym, zbliżenia się do Boga i częstego przystępowania do komunii św. Do tej grupy należy 20 osób — 8% ogółu ankietowanych.

Z punktu widzenia moralnego pozytywna praca nad zaletami charakteru tworzy cztery grupy cnót: teologiczne, ewangeliczne, moralne i kardynalne. Różnica dotyczy cnót wlnych, cnót nabytych jako przeciwieństwa wad głównych (w religii grzechy główne), cnót moralnych jako przeciwieństwa wad moralno-powszechnych (w religii grzechy Dekalogu) i cnót kardynalnych — jako sprawności władz natury ludzkiej. Obecnie przystąpimy do uszeregowania wymienionych w tabeli 7 cnót w wyżej wymienione grupy.

I. Cnoty teologiczne przedstawia załączona tabelka:

Tab. 8. Cnoty teologiczne
jako przedmiot pracy wewnętrznej badanej młodzieży

Lp.	Nazwa cnoty	Numer kolejny cnoty z tab. 7	Liczba osób	%
1	wiara	17, 36	3	1,2
2	miłość	3, 9	12	4,8
R a z e m:			15	6,0

Cnoty teologiczne są zatem przedmiotem pracy 15 osób (6,0%). 12 osób pracuje nad zdobyciem i pogłębieniem cnoty miłości (4,8%) i 3 nad cnotą wiary (1,2%). Nie zgłoszono pracy nad wyrobieniem cnoty nadziei chrześcijańskiej.

II. Cnoty ewangeliczne jako postawy zalecane przez Chrystusa w kazaniu na Górze są wynikiem współdziałania człowieka z łaską i odwrotnością wad głównych. Oto ich krótki zestaw:

W grupie tych cnót zadeklarowały pracę 32 respondentki (12,8% ogółu ankietowanych). Najwięcej uczennic pracuje po rekolekcjach nad wyrobieniem dobroci — 14 osób (5,6%). Czystość stoi w tej grupie cnót na drugim miejscu według liczebności osób. Nad wyrobieniem tej cnoty pracuje 12 dziewcząt (4,8%). Pracowitość jest przedmiotem pracy we-

Tab. 9. Cnoty ewangeliczne
jako przedmiot pracy wewnętrznej badanej młodzieży

Lp.	Nazwa cnoty	Numer kolejny cnoty z tab. 7	Liczba osób	%
1	pokora	23	1	0,4
2	czystość	2	12	4,8
3	życzliwość	37	1	0,4
4	dobroć	1, 21	14	5,6
5	pracowitość	15, 24, 25	4	1,6
R a z e m:			32	12,8

wewnętrznej 4 osób (1,6%), a nad wyrobieniem pokory i życzliwości pracuje po jednej osobie (0,4%).

III. W grupie cnot moralnych znajdują się następujące:

Tab. 10. Cnoty moralne
wypracowywane przez młodzież żeńską po rekolekcjach

Lp.	Nazwa cnoty	Numer kolejny cnoty z tab. 7.	Liczba osób	%
1	religijność	8, 16, 22, 26, 32	9	3,6
2	posłuszeństwo	7, 13	6	2,4
3	uczciwość	19, 33	2	0,8
4	prawdomówność	6, 10	8	3,2
R a z e m:			25	10,0

Jak widzimy, najczęściej — 9 osób (3,6%) — pracuje nad wyrobieniem cnoty religijności. Na drugim miejscu, co do liczebności osób, w tej grupie cnot stoi prawdomówność, którą chce wyrobić w sobie 8 dziewcząt (3,2%). Posłuszeństwo jest przedmiotem pracy po rekolekcjach 6 osób (2,4%) a uczciwość 2 (0,8%).

IV. Cnoty kardynalne są stałymi i dodatnimi indywidualnymi właściwościami człowieka i stanowią ostatnią grupę zalet wypracowywanych przez młodzież po rekolekcjach. Cnoty te są przeciwieństwami wad o charakterze psychicznym. Oto ich krótki zestaw:

Wśród 31 osób pracujących po rekolekcjach nad zdobyciem cnot kardynalnych najczęściej pracuje nad wyrobieniem prawości woli — 16 osób (6,4% ogółu). Jak widzimy z powyższej tabeli, wszystkie cnoty kardynalne są przedmiotem pracy młodzieży, chociaż nie w jednakowym stopniu: nad umiarkowaniem pracuje 6 dziewcząt (2,4%), nad wytrwałością — 5 (2,0%) i nad roztropnością 4 osoby (1,6%).

Tab. 11. Cnoty kardynalne
jako przedmiot pracy wewnętrznej badanej młodzieży

Lp.	Nazwa cnoty	cnoty z tab. 7 Numer kolejny	Liczba osób	%
1	roztropność	12, 27	4	1,6
2	prawość woli	4, 5, 29, 30	16	6,4
3	umiarkowanie	11, 14, 20	6	2,4
4	wytrwałość	18, 28, 31, 34, 35	5	2,0
R a z e m:			31	12,4

Porównując powyższe 4 grupy cnót wypracowywanych przez młodzież stwierdzamy, że największa liczba osób pracuje nad zdobyciem cnót ewangelicznych — 32 osoby (12,8% ogółu respondentek). Możemy z tego wysnuć wniosek, że cnoty takie, jak dobroć, czystość, pracowitość, pokora i życzliwość, są w wieku dorastania i młodzieńczości najbardziej potrzebne. Na drugim miejscu co do liczebności osób znajdują się cnoty kardynalne; są one przedmiotem pracy 31 osób (12,4%). Widzimy, że młodzież bardzo ceni zaletę roztropności, prawości woli, umiarkowania i wytrwałości i uważa je za niezbędne w życiu katolickim podobnie jak cnoty ewangeliczne. Również wielką wagę przykładają do wyrobienia w sobie cnót moralnych takich, jak: religijność, prawdomówność, posłuszeństwo i uczciwość. Nad ich wyrobieniem pracuje łącznie 25 osób (10,0%). Na ostatnim miejscu co do liczebności osób widzimy cnoty teologiczne, nad którymi zadeklarowało pracę 15 respondentek (6,0% ogółu). Są one właściwie naczelną grupą cnót i pod nie możemy podciągnąć wszystkie inne. Łączna liczba 103 osób, które wymieniły pozytywny przedmiot swojej pracy wewnętrznej, uzupełniona jest przez 15 uczennic, które pracują w tym samym kierunku, lecz nie wymieniają zalet, które pragną zdobyć. Jest więc ich łącznie 118 osób (47,2%).

Dla większej plastyczności obrazu należałoby z kolei porównać korektywny i pozytywny przedmiot pracy wewnętrznej młodzieży po rekolekcjach według poszczególnych grup wieku. Liczbowe porównanie przedstawia tabela 12. Pokazano w niej liczby osób z poszczególnych roczników, by Czytelnik miał większą płaszczyznę porównania. Na jej podstawie można się zorientować, że niemal równoległe z wykorzeniem wad posuwa się praca młodzieży w kierunku zdobywania poszczególnych cnót. Do 16 roku życia przewagę w pracy wewnętrznej ma korektywny jej przedmiot. Pozytywny góruje w 17 roku życia po to, by w 18, 19 i 20 znów dać miejsce korektywnemu. Widzimy, że młodzież po rekolekcjach dużo ma sobie do wyrzucenia i chciałaby przede wszystkim pozbyć się niewłaściwości swojego charakteru. Z załączonego do tabeli wykresu wy-

nika, że krzywa pracy wewnętrznej uzależniona jest od krzywej liczby respondentek, czyli: im więcej osób jest z poszczególnego rocznika, tym więcej zadeklarowało pracę nad kształceniem swego charakteru. (Trzecia rubryka w tabeli 12 nie jest podsumowaniem dwu poprzednich — została dołączona dla umożliwienia porównania).

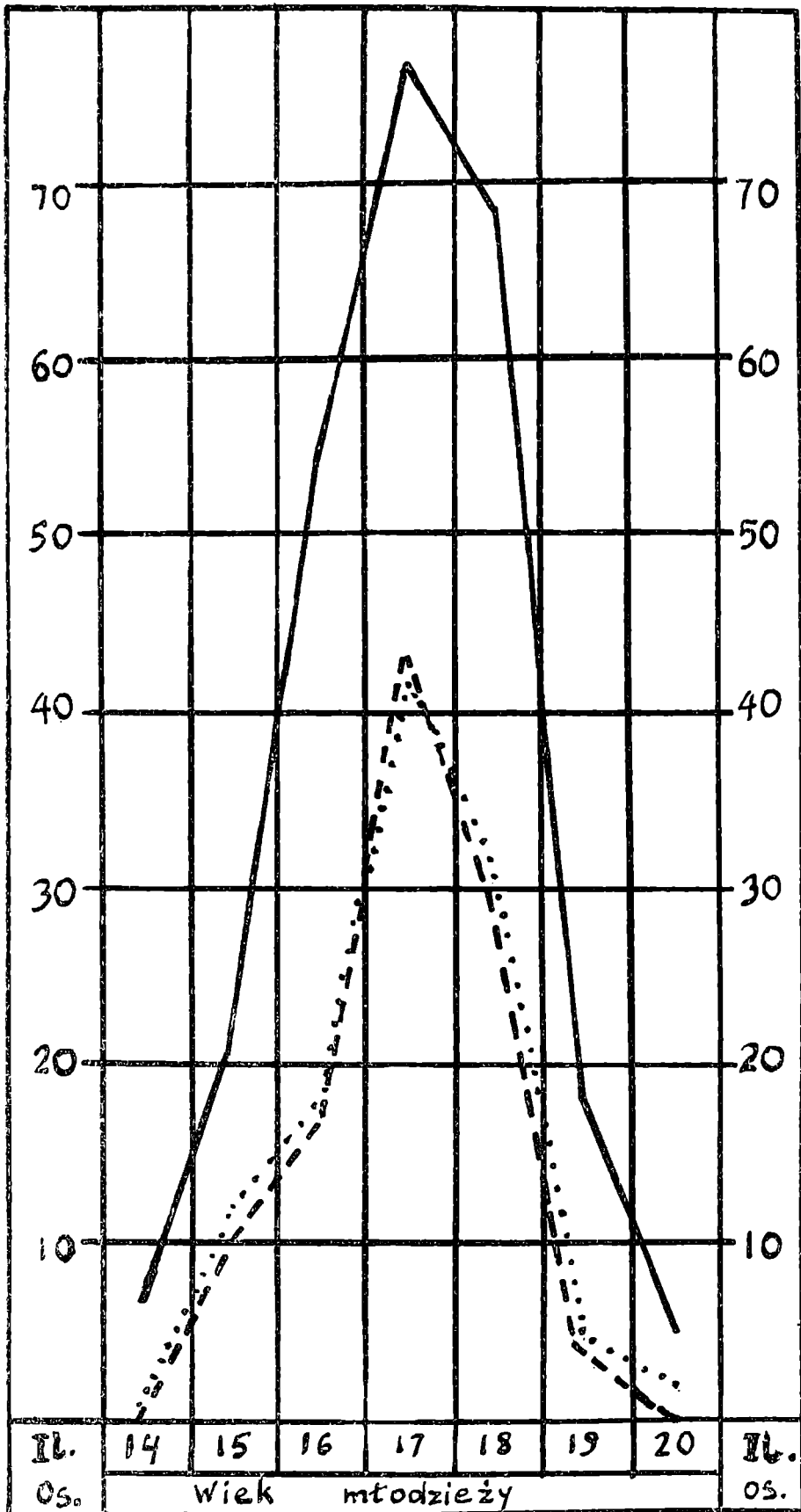
Tab. 12. Zestawienie liczbowe przedmiotu pracy wewnętrznej młodzieży po rekolekcjach z ogólną liczbą respondentek

Respon- dentki	Wiek młodzieży														Razem	
	14		15		16		17		18		19		20		liczba osób	%
	liczba osób	%	liczba osób	%	liczba osób	%	liczba osób	%	liczba osób	%	liczba osób	%	liczba osób	%		
z ko- rekt. przedm. pracy	1	0,4	12	4,8	18	7,2	42	16,8	32	12,8	5	2,0	2	0,8	112	44,8
z pozyt. przedm. pracy	0	0	10	4,0	17	6,8	43	17,2	29	11,6	4	1,6	0	0	103	41,2
ogólna liczba respon- dentek	7	2,8	21	8,4	54	21,6	77	30,8	68	27,2	18	7,2	5	2,0	250	100,0

Sledząc uważnie przedmiot pracy wewnętrznej młodych dziewcząt po rekolekcjach stwierdziliśmy, że najdłuższa lista wad i zalet była wymieniona przez dziewczęta 17-letnie, a potem 18-letnie. Na trzecim miejscu według liczebności osób znalazły się dziewczęta 16-letnie, na czwartym 15-letnie, na piątym 19-letnie, na szóstym 20-letnie i na ostatnim 14-letnie. Powyższa kolejność grup wieku ułożona według liczebności osób kształcących charakter odpowiada kolejności grup wieku według liczebności respondentek, czyli innymi słowy długość listy wad i zalet z poszczególnych roczników uzależniona jest od liczby respondentek z danej grupy wieku, a praca wewnętrzna rozłożona jest na wszystkie roczniki. Tylko w grupach skrajnych następuje przestawienie wspomnianego porządku z tej racji widocznie, że starsze dziewczęta (20-letnie) są bardziej refleksyjne od swoich młodszych koleżanek (14-letnich).

Z powyższych rozważań wynika, że młodzież uczestnicząca w rekolekcjach podjęła podczas nich postanowienia wyzbycia się swoich wad

Wykres do tabeli 12

— krzywa liczby respondentek z poszczególnych roczników

korektywny przedmiot pracy wewnętrznej

pozytywny przedmiot pracy wewnętrznej

Dwa milimetry w pozycji pionowej stanowią jedną jednostkę miary
(= jednej osobie)

i nabycia odpowiednich cnót. Jedynym sposobem nabywania cnót jest wykonywanie czynów w odnośnych dziedzinach życia, nie ma bowiem cnót moralnych wrodzonych. Samą cnotę musi człowiek wypracować. Cnoty zaś są sprawnościami, które udoskonalają władze do łatwego i przyjemnego działania i sprawiają jednocześnie, że człowiek przez to staje się dobry.²³ Praca więc podjęta przez młodzież na rekolekcjach jest pracą długoterminową, zmierzającą do doskonalenia własnego charakteru.

III.

Podsumowując powyższe rozważania należy wyciągnąć wnioski i wskazania.

1. Z otrzymanych wyników badań wynika, że rekolekcje pomagają młodzieży w poznaniu swego wnętrza oraz wywierają wpływ wychowawczy na postępowanie młodzieży. Podjęła ona bowiem postanowienia i pracę nad wyrobieniem woli, przy czym nad usunięciem konkretnych wad zadeklarowało pracę 44,8% dziewcząt, a nad wyrobieniem konkretnych zalet — 41,2%. Stąd możemy wysnuć wniosek o stanie moralnym badanej młodzieży i o jej nastawieniu w pracy wewnętrznej: większość dziewcząt uważa korektywny przedmiot pracy wewnętrznej za ważniejszy od pozytywnego.

2. Dość liczną grupę wad badanej młodzieży żeńskiej stanowią wady powszechne (u 19,2% respondentek) takie, jak: niereligijność, nieposłuszeństwo, kłamstwo. Szczególnie dużo osób skarży się na kłamstwo: 12,4%. Płynie stąd wskazówka dla rekolekcjonistów, aby przy prowadzeniu rekolekcji zwrócili na tę wadę szczególną uwagę.

3. Wady indywidualne, do których należy słaba wola, bezmyślność i roztrzepanie, stanowią przedmiot korektywnej pracy 2,0% badanej młodzieży. Fakt, że bezmyślność i roztrzepanie uświadamiają sobie tylko dwie osoby (0,8%), wskazuje, że rekolekcjoniści nie zwrócili dotychczas na te wady należytej uwagi, są to bowiem bardzo częste, choć może nieświadome, wady młodzieży dorastającej.²⁴ Zaniedbanie to należy w przyszłości naprawić.

4. Z pozytywnego przedmiotu pracy wewnętrznej na czoło wysuwają się cnoty ewangeliczne, nad wyrobieniem których pracuje 12,8% respondentek, z czego najwięcej osób chce wyrobić dobroć — 5,6% i czystość — 4,8%. Wskazuje to na fakt, że młodzież uświadamia sobie konieczność

²³ W. Poplatek. *Teologia moralna ogólna*. Cz. I. Lublin 1959 s. 102 (maszynopis).

²⁴ J. Winkowski. *Praktyczny podręcznik duszpasterstwa w szkole średniej*. Zakopane 1927 s. 105.

posiadania tych zalet. W tych wysiłkach samokształceniowych młodzieży rekolekcjonista winien dopomóc wskazując odpowiedni dobór środków prowadzących do osiągnięcia zamierzonych celów.

5. Z cnót kardynalnych, nad wyrobieniem których pracuje 12,4% ogółu respondentek, najwięcej zadeklarowało pracę nad wyrobieniem prawości woli — 6,4%. Cnota ta świadczy o sile wewnętrznej charakteru młodego człowieka. Rekolekcjonista winien zachęcić do wyrabiania u siebie tej zalety cały ogół młodzieży.

6. Cnoty moralne takie, jak: religijność, posłuszeństwo, uczciwość, prawdomówność stały się przedmiotem pracy po rekolekcjach 10,0% badanej młodzieży. Z nich najwięcej osób akcentuje religijność: 3,6%. Cnota ta jest bardzo podważana w czasach współczesnych i dlatego w tej grupie zalet młodzież uważa ją za najważniejszą. Rekolekcjonista winien czynnie poprzeć te tendencje młodzieży.

7. Cnoty teologiczne: wiara i miłość są właściwie ogólną kategorią cnót, dlatego wzięło je za przedmiot swojej pracy tylko 6,0% ogółu respondentek. Rzuca się przy tym w oczy, brak cnoty nadziei jako przedmiotu pracy wewnętrznej młodzieży, z czego wnioskujemy, że dotychczasowi rekolekcjoniści nie zwrócili na nią uwagi. Płynie stąd wskazówka, by kierownicy ćwiczeń rekolekcyjnych młodzieży zachęcali ją do kształcenia charakteru z pobudek religijnych i „sub specie aeternitatis”

Na tym przykładowym wycinku badań z terenu diecezji podlaskiej widzimy, że wysiłek i trud rekolekcjonistów nie idzie na marne, ale wsparty łaskami Bożymi przynosi skutki duchowe w umysłach i sercach młodych ludzi, którzy pod wpływem rekolekcji dążą do tego, by stale i konsekwentnie myśleć, sądzić i działać według zasad zdrowego rozumu oświeconego nauką i łaską Jezusa Chrystusa.²⁵ Stwierdzenie to winno stanowić zachętę dla rekolekcjonistów do gorliwej pracy z młodzieżą i nad młodzieżą.

L'INFLUENCE DE LA RETRAITE SUR LA FORMATION DU CARACTERE CHEZ DES ADOLESCENTES CATECHISEES

Résumé

Après avoir analysé l'essence et les composantes du caractère, l'auteur conclut, à partir d'une enquête menée vers la fin du mois d'avril 1966 parmi les adolescentes catéchisées à Biała Podlaska, à une influence positive des retraites sur la formation du caractère. Il s'agit avant tout de retraites ouvertes que les adolescentes en question font deux fois par an. Sur les 250 filles, élèves de lycée, que l'auteur a soumises au sondage, 112 (44,8%) ont décidé d'entreprendre un travail correctif en signalant les noms de leurs défauts, tandis que 103 personnes (41,2%) ont

²⁵ Pius XI, jw. s. 97.

déclaré l'intention de fournir un effort positif en signalant les bonnes qualités auxquelles elles travaillaient à la suite de la retraite. En partant de la théologie morale, l'auteur groupe les défauts énumérés par les adolescentes en trois catégories: vices cardinaux, défauts moraux communs et défauts individuels.

Parmi les premiers il y a: l'orgueil, l'impureté, l'envie, l'intempérance, la colère et la paresse. 59 personnes (23,6%) s'efforcent de s'en débarrasser. Dans le deuxième groupe on note l'irrégion, la désobéissance, le vol et le mensonge; ces défauts sont l'objet du travail de redressement de 48 personnes (19,2%). Les défauts individuels ce sont: la faiblesse de la volonté, l'irréflexion et l'étourderie; 5 personnes (2,0%) s'attachent à les surmonter.

Les qualités signalées par les jeunes comme faisant l'objet de leur travail après la retraite, se divisent en 4 groupes: vertus théologiques, vertus évangéliques, vertus morales et vertus cardinales.

Pour ce qui est des vertus théologiques, 15 personnes (6,0%) travaillent au développement de leur foi et de leur charité. L'espérance par contre n'est pas mentionnée. 32 personnes (12,8) cultivent les vertus évangéliques: l'humilité, la pureté, la bienveillance, la bonté, l'assiduité. Les vertus morales — la religiosité, l'obéissance, la probité, la véracité — préoccupent 25 personnes (10,0%). Les vertus cardinales sont l'objet d'aspirations de 31 personnes (12,4%).

On voit donc qu'au moins dans une partie de la jeunesse les effets des retraites ont un caractère relativement durable et influent sur leur caractère.